

Συνέδρια της Ελληνικής Επιστημονικής Ένωσης Τεχνολογιών Πληροφορίας & Επικοινωνιών στην Εκπαίδευση

Τόμ. 1 (2002)

3ο Συνέδριο ΕΤΠΕ «Οι ΤΠΕ στην Εκπαίδευση»

Διδακτική Αξιοποίηση του Διαδικτύου στο Μάθημα της Ιστορίας

Έλενα Γκίκα

Βιβλιογραφική αναφορά:

Γκίκα Έ. (2026). Διδακτική Αξιοποίηση του Διαδικτύου στο Μάθημα της Ιστορίας . *Συνέδρια της Ελληνικής Επιστημονικής Ένωσης Τεχνολογιών Πληροφορίας & Επικοινωνιών στην Εκπαίδευση, 1*, 170–179. ανακτήθηκε από <https://eproceedings.epublishing.ekt.gr/index.php/cetpe/article/view/8880>

Διδακτική Αξιοποίηση του Διαδικτύου στο Μάθημα της Ιστορίας

Έλενα Γκίκα
Φιλολόγος

Βαρβάκειο Πειραματικό Γυμνάσιο, Αθήνα
mavrel@hol.gr

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Οι δυνατότητες αναζήτησης και άμεσης πρόσβασης σε ιστορικές πληροφορίες και ιστορικές πηγές, καθώς και η επικοινωνία μεταξύ των χρηστών αποτελούν δυνατότητες του διαδικτύου που μπορούν να αξιοποιηθούν στο μάθημα της ιστορίας.

Η προοπτική ένταξης του διαδικτύου στο μάθημα της ιστορίας όμως θέτει ερωτήματα που αφορούν το παιδαγωγικό πλαίσιο που δημιουργείται για το σχεδιασμό εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων. Στην παρούσα μελέτη εξετάζονται ο τρόπος με τον οποίο οργανώνεται και παρουσιάζεται η ιστορική πληροφορία στο ελληνικό διαδίκτυο, οι παιδαγωγικές αρχές στις οποίες στηρίζεται η δομή των ηλεκτρονικών διευθύνσεων, οι διδακτικές προσεγγίσεις που προτείνονται. Η μελέτη βασίστηκε σ' ένα εκτεταμένο σώμα ηλεκτρονικών διευθύνσεων σχετικών με την ιστορία, το οποίο επιλέχθηκε με κριτήρια την πραγμάτευση ενός ιστορικού θέματος και τη σύνδεση του με το Πρόγραμμα Σπουδών της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης. Με βάση τα συμπεράσματα της ανάλυσης προτείνονται διδακτικές προσεγγίσεις που μπορούν να υποστηριχθούν από τις διευθύνσεις του διαδικτύου που μελετήθηκαν.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: διδακτική της ιστορίας, διαδίκτυο

ΤΟ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ: ΝΕΟΣ ΧΩΡΟΣ, ΝΕΟΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ

Η εμφάνιση του διαδικτύου, δημιουργεί νέα δεδομένα για το μάθημα της ιστορίας. Δίνονται δυνατότητες άμεσης πρόσβασης σε ιστορικές πληροφορίες και ιστορικές πηγές, σύνδεσης ιστορικών θεμάτων με την επικαιρότητα, δημιουργίας διάυλου επικοινωνίας μεταξύ των χρηστών. Με τον παγκόσμιο ιστό πληροφοριών, το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο και τις λίστες συζητήσεων διαμορφώνεται και μία νέα εκπαιδευτική φιλοσοφία που δίνει έμφαση στην *επικοινωνία*, στην *αυτόνομη μάθηση*, στην *ατομική καθοδήγηση*, και στην *αλληλεπιδραστική μάθηση* (Dijkstra, et al 1999, Thao Le, 1999). Επίσης, ο τρόπος εργασίας στο διαδίκτυο, ο οποίος βασίζεται στην *ερώτηση* και στην *πλοήγηση*, αναθεωρεί και τον παραδοσιακό τρόπο εργασίας τόσο του μαθητή όσο και του δασκάλου (Zeiliger, 1999)

Λαμβάνοντας υπόψη της ιδιαιτερότητες του μέσου, η ένταξη του διαδικτύου στο μάθημα της ιστορίας¹ θέτει ερωτήματα που αφορούν τις δυνατότητες διδακτικής του αξιοποίησης και συγκεκριμένα το είδος των δραστηριοτήτων που μπορούν να σχεδιαστούν, τους ρόλους που ο καθηγητής και ο μαθητής καλούνται να παίξουν κατά τη χρήση του, τη γνώση που παράγεται μέσα από τη χρήση του (Αντωνίου κ.α, 2000). Ως εκ τούτου, η διδακτική αξιοποίηση του διαδικτύου απαιτεί την εξέταση δύο πλευρών: από τη μια, την εξέταση των παιδαγωγικών χαρακτηριστικών των ηλεκτρονικών διευθύνσεων που πραγματεύονται ιστορικά θέματα και από την άλλη, το νέο παιδαγωγικό πλαίσιο που δημιουργείται για το σχεδιασμό εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων στο μάθημα της ιστορίας. Οι δύο αυτές πλευρές του θέματος αποτελούν τη βάση

των ερωτημάτων που θα καθορίσουν τη διδακτική χρήση του. Το μεν πρώτο ερώτημα αφορά στους τρόπους με τους οποίους η ιστορική γνώση οργανώνεται και παρουσιάζεται από τους δημιουργούς των ηλεκτρονικών διευθύνσεων. Το δεύτερο ερώτημα συνδέεται άμεσα με το πρώτο και αφορά στον εντοπισμό των διδακτικών προσεγγίσεων που απορρέουν ή υποστηρίζονται από τις ηλεκτρονικές διευθύνσεις.

Για να εξεταστεί λοιπόν η συμβολή του διαδικτύου στο μάθημα της ιστορίας, θεωρούμε ότι πρέπει να εξεταστεί κατ' αρχάς ο τρόπος με τον οποίο δομείται και παρουσιάζεται η ιστορική πληροφορία και στη συνέχεια οι δυνατότητες διδακτικής αξιοποίησης του στο μάθημα της ιστορίας. Συγκεκριμένα διερευνώνται τα εξής:

- Με ποιους τρόπους οργανώνονται και παρουσιάζονται οι ιστορικές πληροφορίες.
- Ποια είναι τα παιδαγωγικά χαρακτηριστικά των ηλεκτρονικών διευθύνσεων.
- Ποιες διδακτικές προσεγγίσεις προτείνονται ή/και υποστηρίζονται από τις ηλεκτρονικές διευθύνσεις.

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ: ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ, ΔΟΜΗ ΚΑΙ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΩΝ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΩΝ ΔΙΕΥΘΥΝΣΕΩΝ

Η επιλογή του διαδικτύου ως διδακτικού μέσου γίνεται με σκοπό την επίτευξη ιδιαίτερων στόχων που υποστηρίζονται απ' αυτό, όπως επικοινωνία μεταξύ των μαθητών, εύκολη πρόσβαση σε υλικό μαθήματος, πραγματοποίηση έρευνας, προσαρμογή σε ιδιαιτερότητες του χρήστη (Bennet,1999). Η χρήση του διαδικτύου για διδακτικούς σκοπούς θέτει όμως τα εξής προβλήματα: Πρώτον, οι διευθύνσεις του διαδικτύου δεν είναι έντυπες δημοσιεύσεις που υπόκεινται σε διαδικασίες ελέγχου, τόσο του περιεχομένου και της γλώσσας όσο και της καταλληλότητας του για το μαθητικό κοινό (Shipman,1999). Δεύτερον, τα θέματα που πραγματεύονται μπορεί να μη συμβαδίζουν με το Πρόγραμμα Σπουδών. Τρίτον, ο μαθητής, απ' ενός μεν, έρχεται σ' επαφή με μια πληθώρα πληροφοριών, απ' ετέρου, έχει τη δυνατότητα να πλοηγηθεί σ' ένα εκτεταμένο εύρος ηλεκτρονικών διευθύνσεων και κατά συνέπεια και θεμάτων, γεγονός που μπορεί να τον αποπροσανατολίσει ή μπορεί να περιορίσει την πλοήγηση στο διαδίκτυο σε απλό πάτημα κουμπιών.² Τέταρτον, οι στόχοι των διευθύνσεων, που ενδεχομένως θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν, δεν είναι πάντα εκπαιδευτικοί. Τέλος, στα πλαίσια της εργασίας στο διαδίκτυο αναπροσδιορίζονται οι ρόλοι του καθηγητή και του μαθητή: ο μεν καθηγητής, χωρίς να αποποιείται το ρόλο του αφηγητή «διαχειρίζεται» ιστορικές πληροφορίες επιλέγοντας διευθύνσεις του διαδικτύου- εάν υποθέσουμε ότι ο ρόλος αυτός δεν ανατίθεται στο μαθητή- και οργανώνει δραστηριότητες που βασίζονται στην επεξεργασία των διευθύνσεων καθοδηγώντας παράλληλα τους μαθητές ή επεξηγώντας δύσκολα σημεία. Οι μαθητές από την πλευρά τους αναζητούν και επιλέγουν πληροφορίες. Εάν δε υποθέσουμε ότι αξιοποιούνται και οι υπόλοιπες υπηρεσίες του διαδικτύου, δίνονται στα πλαίσια της διδακτικής πράξης δυνατότητες συγχρονικής, ασύγχρονης και διασχολικής επικοινωνίας μεταξύ των χρηστών, μαθητών και καθηγητών.

Για να καταστούν διδακτικά εύχρηστες οι ηλεκτρονικές διευθύνσεις πρέπει να εμπεριέχουν παιδαγωγικά χαρακτηριστικά, έτσι ώστε να αποφευχθεί ο κίνδυνος προσαρμογής των εκπαιδευτικών στόχων στο τεχνολογικό εργαλείο (Bitter G, Pierson M.,1999). Ο χαρακτηρισμός μιας διεύθυνσης ως παιδαγωγικής προϋποθέτει την ύπαρξη μιας σειράς κριτηρίων που αφορούν στο περιεχόμενο, τη θεωρία μάθησης και το μοντέλο διδασκαλίας που ακολουθείται, την αξιολόγηση των μαθητών. Επιπλέον, με απώτερο στόχο να υποστηριχτεί η αυτονομία και επικοινωνία των μαθητών, -αρχές που κυρίως υποστηρίζονται από το διαδίκτυο- διαμορφώνεται μια δομή διαφορετικών γνωστικών επιπέδων, δίνονται παραδείγματα εφαρμογής του διδακτικού μοντέλου που ακολουθείται, εμπλουτίζεται το περιεχόμενο του σχολικού εγχειριδίου, επεξηγούνται δύσκολες έννοιες, διευρύνεται το περιεχόμενο της ηλεκτρονικής διεύθυνσης με

υλικό από άλλες διευθύνσεις, παρακινούνται οι μαθητές να επικοινωνήσουν (Dijkstra, et al 1999). Όσον αφορά τις διευθύνσεις με ιστορικό περιεχόμενο θα πρέπει να ληφθεί υπόψη μία ακόμη διάσταση: η πολιτισμική φυσιογνωμία της διεύθυνσης και το κοινό στο οποίο απευθύνεται. Η διευκρίνιση αυτή αφορά τόσο το περιεχόμενο όσο και τη δομή της διεύθυνσης, δεδομένου ότι και τα δύο συνδέονται άμεσα με τα εθνικά εκπαιδευτικά συστήματα και με τους τρόπους με τους οποίους οι μαθητές έχουν συνηθίσει να προσλαμβάνουν και να επεξεργάζονται την πληροφορία.³

Κατά την πλοήγηση στο ελληνικό διαδίκτυο-χωρίς να είναι εξαντλητική και δεδομένης της συνεχούς εξέλιξης του αντικειμένου – καταγράφηκαν διευθύνσεις σχετικές με την ιστορία (βλ. Παράρτημα). Η επιλογή των διευθύνσεων βασίστηκε στα εξής κριτήρια:

- την πραγματέυση ενός καθαρά ιστορικού θέματος
- τη σύνδεση του περιεχομένου με το *Πρόγραμμα Σπουδών*

Όσον αφορά τα παραπάνω κριτήρια, εντοπίσαμε αρκετές ηλεκτρονικές διευθύνσεις με ιστορικό περιεχόμενο. Οι διευθύνσεις πραγματεύονται όλες τις ιστορικές περιόδους. Παρατηρήθηκε μια σχετική ισορροπία ως προς την πραγμάτευση θεμάτων της αρχαιότητας, του μεσαίωνα και του σύγχρονου ελληνισμού. Οι περισσότερες ηλεκτρονικές διευθύνσεις επιχειρούν να παραθέσουν ιστορικό υλικό, να κοινοποιήσουν ιστορικά πορίσματα και να εκφράσουν απόψεις, ενώ παράλληλα γίνεται μια προσπάθεια εκλαΐκευσης της ιστορικής γνώσης. Σε αρκετές, γίνονται προσπάθειες διεύρυνσης του θέματος με υλικό από άλλες διευθύνσεις, επικοινωνίας και ανταλλαγής απόψεων. Διαφοροποιήσεις παρατηρήθηκαν ως προς τη δομή των διευθύνσεων, τους στόχους συγγραφής της διεύθυνσης και κατ' επέκταση την προσέγγιση του θέματος, τις προτεινόμενες δραστηριότητες. Στη συνέχεια εξετάστηκαν:

- οι **τρόποι οργάνωσης και παρουσίασης** της ιστορικής πληροφορίας
- οι **διδακτικές προσεγγίσεις** που προτείνονται. Αναζητήθηκαν κυρίως εκείνες που στοχεύουν στην εκμάθηση και κατανόηση ιστορικών εννοιών, στη μελέτη ιστορικών πηγών, στην πολυδιάστατη μελέτη των ιστορικών γεγονότων (Γιαννόπουλος 1997, Husbands 1996, Gunning 1978, Burton 1993, Picciano 1993)
- οι **παιδαγωγικές αρχές** στις οποίες βασίζονται οι ηλεκτρονικές διευθύνσεις. Αναζητήθηκαν κυρίως η αυτονομία, η αλληλεπίδραση, η συνεργατική μάθηση, η επικοινωνία.

A. Τρόπος οργάνωσης και παρουσίασης της ιστορικής πληροφορίας

Οι ηλεκτρονικές διευθύνσεις αναπαράγουν στις περισσότερες περιπτώσεις και σε μεγάλο βαθμό τη δομή των σχολικών εγχειριδίων. Εξαιρέση αποτελούν οι περιπτώσεις στις οποίες χρησιμοποιείται το υπερκείμενο και όταν η πληροφορία οργανώνεται σε βάση δεδομένων. Συγκεκριμένα:

- Το κείμενο κυριαρχεί.
- Τα περισσότερα κείμενα έχουν αφηγηματικό χαρακτήρα.
- Η εικόνα έχει συνοδευτικό ρόλο και είναι περιορισμένη, ενώ συνεχίζει να παίζει περισσότερο διακοσμητικό παρά λειτουργικό ρόλο. Εξαιρέση αποτελούν οι ηλεκτρονικές διευθύνσεις που περιλαμβάνουν εικόνες ως ιστορικές πηγές.
- Η εικόνα είναι στατική και όχι διαδραστική, ενώ απουσιάζουν τα πολυμέσα.
- Δεν υπάρχουν οδηγίες πλοήγησης, γεγονός όμως που δεν δημιουργεί ιδιαίτερες δυσκολίες δεδομένου ότι η πλοήγηση είναι απλή. Ως βασικός και κοινός στις περισσότερες περιπτώσεις οδηγός πλοήγησης παραμένει η αναγραφή των θεμάτων του περιεχομένου στην αρχική σελίδα και το υπερκείμενο.
- Η δομή δεν είναι σειριακή: οι πληροφορίες διασυνδέονται μεταξύ τους συνήθως με υπερκείμενο και υπάρχει διασύνδεση με άλλες διευθύνσεις. Επίσης, δίνεται η δυνατότητα αναζήτησης πληροφοριών σε βάσεις δεδομένων

B. Διδακτικές προσεγγίσεις

Στις περισσότερες διευθύνσεις η ιστορία προσεγγίζεται περισσότερο θεματολογικά και λιγότερο γεγονοτογραφικά.

- Το γεγονός ότι οι ηλεκτρονικές διευθύνσεις είναι προσανατολισμένες σε θέματα και όχι σε γεγονότα, ευνοεί μια προσέγγιση της ιστορίας- πρόβλημα.
- Εξετάζονται θέματα τοπικής ιστορίας.
- Χρησιμοποιούνται ιστορικές πηγές.
- Αναλύονται ιστορικές έννοιες.

Γ. Όσον αφορά τις παιδαγωγικές αρχές παρατηρήθηκαν τα εξής

- Ο σχεδιασμός του μαθήματος δεν ενυπάρχει στη διεύθυνση αλλά επαφίεται στον διδάσκοντα.
- Ο μαθητής στις περισσότερες περιπτώσεις πλοηγείται στις ηλεκτρονικές διευθύνσεις με κριτήριο το θέμα. Ο αφηγηματικός χαρακτήρας των περισσότερων ιστοσελίδων περιορίζει την αλληλεπίδραση στο ελάχιστο.
- Δεν υπάρχει στο σχεδιασμό των ιστοσελίδων πρόβλεψη για συνεργατική μάθηση ούτε για εξατομικευμένη. Η εξατομικευση περιορίζεται στην επιλογή του θέματος. Την κατάσταση αυτή μπορεί να επηρεάζει και το γεγονός ότι το κοινό δεν είναι προκαθορισμένο-τουλάχιστον δεν συναντήσαμε παρόμοια αναφορά ούτε εντοπίστηκε καμία διαφοροποίηση θεματική ή γλωσσική, η οποία να συνδέει τη διεύθυνση με συγκεκριμένο (μαθητικό) κοινό.
- Δεν δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στην επικοινωνία. Η επικοινωνία είναι συνήθως δυνατή μόνο ανάμεσα στο χρήστη και το δημιουργό της ιστοσελίδας. Σε ελάχιστες περιπτώσεις διευρύνεται σε εξειδικευμένους επιστήμονες και σε λίστες συζητήσεων. Αρκετές διευθύνσεις παρέχουν τη δυνατότητα επικοινωνίας με το συντάκτη με σκοπό την ανταλλαγή απόψεων και τη προσθήκη υλικού (σε μια περίπτωση μάλιστα δηλώνει ότι δεν είναι ιστορικός και προτρέπει τους επισκέπτες της διεύθυνσης να μη διστάσουν να προβούν σε διορθώσεις)⁴

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟΥ ΣΤΟ ΜΑΘΗΜΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Το νεωτεριστικό στοιχείο που εισάγεται στη διδακτική της ιστορίας με τη χρήση του διαδικτύου είναι η διαδικασία αναζήτησης στην οποία εμπλέκονται οι μαθητές και η άμεση πρόσβαση σε ιστορικές πηγές. Με τον τρόπο αυτό ο μαθητής αφ' ενός μεν, έρχεται σε άμεση επαφή με όγκο και ποικιλία πληροφοριών, αφ' ετέρου, ενεργοποιείται με τη διατύπωση ερωτημάτων σε βάσεις δεδομένων. Η δομή των διευθύνσεων καθορίζει σε μεγάλο βαθμό και τη διδακτική αξιοποίησή τους.

Η διδακτική αξιοποίηση μιας ηλεκτρονικής διεύθυνσης εξαρτάται από τρεις παράγοντες (Mioduser D. et al 1999): α/ την ανάδυση μιας νέας παιδαγωγικής, που πηγάζει από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του μέσου β/ την ανάπτυξη εξελιγμένων τρόπων οργάνωσης της πληροφορίας, αναπαράστασης και χειρισμού ικανοτήτων γ/ την αύξηση των μεθόδων επικοινωνίας μεταξύ των μαθητών και των καθηγητών και την υποστήριξη συνεργατικής μάθησης.⁵

Η ανάλυση των παιδαγωγικών χαρακτηριστικών των ηλεκτρονικών διευθύνσεων που αφορούν το μάθημα της ιστορίας, μας επέτρεψε να σχηματίσουμε την άποψη ότι το διαδικτυο μπορεί να συμβάλει με τους εξής τρόπους στο μάθημα της ιστορίας: *ενημέρωση, επικοινωνία, αναζήτηση υλικού*. Επίσης, οι μηχανισμοί αναζήτησης και διασύνδεσης των πληροφοριών που υπάρχουν σε αρκετές διευθύνσεις μπορούν να συμβάλουν στο *σχεδιασμό ερευνητικών δραστηριοτήτων*.

Ειδικότερα, εντοπίσαμε τη δυνατότητα των παρακάτω διδακτικών προσεγγίσεων:

□ Πολυδιάστατη εξέταση ιστορικών περιόδων

Οι ηλεκτρονικές διευθύνσεις περιλαμβάνουν υλικό με το οποίο εμπλουτίζεται και διευρύνεται το περιεχόμενο των σχολικών εγχειριδίων. Η αναζήτηση του υλικού διευκολύνεται με την κατηγοριοποίηση που ακολουθείται στις περισσότερες διευθύνσεις και η οποία κινείται σε δύο άξονες, στο θέμα και στο χρόνο. Η συλλογή του υλικού προσφέρεται για την υλοποίηση συνθετικών εργασιών. Ενδεικτικά σημειώνουμε ότι προς την κατεύθυνση αυτή θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν οι εξής διευθύνσεις:

- *Η ιστορία των Ελληνικών Βιβλιοθηκών* (<http://www.libraries.gr/>): αναπτύσσονται η ιστορία, το περιεχόμενο και η συμβολή στην ιστορία του πνεύματος των πιο γνωστών Βιβλιοθηκών από την εποχή των λαών της Μεσοποταμίας και της Αιγύπτου μέχρι την Αναγέννηση.
- *Αρχαίες Ελληνικές Πόλεις* (<http://www.sikyon.com.index.html>): παρουσιάζονται αντιπροσωπευτικά δείγματα των μνημείων, της τέχνης και των νομισμάτων της Αθήνας, της Σικυώνος, της Κορίνθου, της Σπάρτης, της Θήβας, του Άργους, των Δελφών, της Ολυμπίας.
- *Θησαυροί του Αγίου Όρους* (<http://www.culture.gr/2/21/218/g218m00.html>): παρουσιάζονται έργα της βυζαντινής τέχνης που φυλάσσονται στο Άγιο όρος, τα οποία σχολιάζονται διεξοδικά.
- *Αρχαιολογία και Τέχνες* (<http://arxaiologia.gr/index.html>): παρουσιάζονται άρθρα και εικόνες από το ομώνυμο περιοδικό που προσφέρουν πλούσιο υλικό για όλες τις ιστορικές περιόδους.
- *Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού* (<http://www.ime.gr/>): γίνεται περιήγηση σε όλες τις περιόδους της ελληνικής ιστορίας, η οποία ταξινομείται κατά θέματα (κοινωνία, οικονομία, πολιτική, πολιτισμός, αξίες κ.λπ.) και ιστορικές περιόδους. Ο χρήστης αντλεί πληροφορίες για όλες τις εποχές, ενώ παράλληλα διευρύνει τις γνώσεις του ακολουθώντας τους συνδέσμους και οργανώνει τα σημαντικότερα γεγονότα παρατηρώντας το *χρονολόγιο*.

□ Πρόσβαση-Επεξεργασία πρωτογενών πηγών

Στις ηλεκτρονικές σελίδες που ακολουθούν παρουσιάζονται ιστορικές πηγές, γραπτές, προφορικές, εικαστικές που δίνουν τη δυνατότητα στο χρήστη να έρθει σε επαφή με μαρτυρίες της ιστορικής περιόδου που εξετάζει. Ο αριθμός των πηγών είναι περιορισμένος όπως επίσης και τα εργαλεία επεξεργασίας τους. ⁶Σημειώνουμε ενδεικτικά τις εξής:

- *Ο Μακρυγιάννης στο διαδίκτυο* (<http://www.makryiannis.gr/>): παρουσιάζονται το πλήρες κείμενο των απομνημονευμάτων του Μακρυγιάννη καθώς και οι ζωγραφικοί πίνακες του Ζωγράφου που περιλαμβάνονται σε αυτά.
- *Βαλκανικοί πόλεμοι, Α΄ Παγκόσμιος πόλεμος, Μικρασιατικός, Β΄ Παγκόσμιος, Κατοχή και Αντίσταση, Εμφύλιος* (<http://users.hol.gr/~kokkonis/index.html>): οι ιστορικές περιόδοι αναπτύσσονται μέσα από μια ποικιλία υλικού και πηγών, όπως επίσημα και ιδιωτικά έγγραφα, προσωπικές μαρτυρίες, γελοιογραφίες, καρτ-ποστάλ, ζωγραφικούς πίνακες, αφίσες, φωτογραφίες, όπλα, κείμενα συνθηκών, συνεντεύξεις ιστορικών προσώπων.
- *Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού* (<http://www.ime.gr/>): παράλληλα με την αφήγηση των ιστορικών περιόδων της ελληνικής ιστορίας δίνονται και πηγές, ιστορικά και λογοτεχνικά κείμενα, που αντιστοιχούν σε κάθε περίοδο.
- *Κωνσταντινούπολις* (<http://w4u.eexi.gr/~ippotis/constgr.html>): μέσα από την ιστορία της Πόλης περιγράφονται οι φάσεις των ελληνοτουρκικών σχέσεων, οι οποίες με τη χρήση επίσημων εγγράφων, προσωπικών μαρτυριών και φωτογραφικού υλικού προσεγγίζονται με ιδιαίτερα βιοματικό τρόπο.
- *Συνθήκη της Λωζάννης* (<http://orpheus.ee.duth.gr/Eldoseis/Losanne/INDEX.HTM>): παρουσιάζονται τα κείμενα της συνθήκης.

□ Διασύνδεση ιστορικών πληροφοριών

Οι βάσεις δεδομένων που περιλαμβάνονται σε ορισμένες ηλεκτρονικές διευθύνσεις επιτρέπουν αναζήτηση και διαχείριση πληροφοριών. Χρησιμοποιώντας διαφορετικά κάθε φορά

κριτήρια (θέμα, χώρο, χρόνο, λέξη) διαμορφώνονται πεδία έρευνας και επεξεργασίας των πληροφοριών. Προς αυτή την κατεύθυνση δεν εντοπίσαμε αρκετές διευθύνσεις. Αναφέρουμε τις εξής:

- *Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος* (<http://users.hol.gr/~kokkonis/index.html>): Στην ενότητα *θέατρα πολέμου* ο χρήστης μπορεί να αναζητήσει τα πεδία των μαχών του Β΄ παγκοσμίου πολέμου ερωτώντας μία βάση δεδομένων και εισάγοντας κριτήρια χρόνου και τόπου.
- *Ο Μακρυγιάννης στο διαδίκτυο* (<http://www.makriyannis.gr>): δίνεται η δυνατότητα στο χρήστη να αναζητήσει συγκεκριμένες λέξεις στο κείμενο και να μελετήσει το νοηματικό τους πλαίσιο. Εισάγοντας ως κριτήρια μία ή και περισσότερες λέξεις και ορίζοντας το γραμματικό τους τύπο εμφανίζονται τα αντίστοιχα χωρία.

□ **Κατανόηση των εννοιών του χώρου, χρόνου και της εξέλιξης**

Η διάρκεια, η αλλαγή, η συνέχεια και η εξέλιξη δεν απετέλεσαν αντικείμενα μελέτης καμιάς διεύθυνσης. Παρ' ολ' αυτά η εξέλιξη του ελληνικού πολιτισμού στο χρόνο και στο χώρο μπορεί να μελετηθεί μέσω άλλων διευθύνσεων :

- *Ο πολιτιστικός χάρτης της Ελλάδας* (<http://www.culture.gr/maps/hellas.gr.html>): Τα μνημεία όλων των εποχών καταγράφονται στο χάρτη της Ελλάδος, έτσι ώστε να είναι δυνατή η παρακολούθηση όλων των περιόδων της εξέλιξης της ελληνικής ιστορίας. Επιλέγοντας το χρόνο (αρχαιότητα, βυζαντινή περίοδος και νεότερη ιστορία) και το γεωγραφικό τόπο(νομός) εμφανίζονται τα μνημεία της κάθε περιοχής κατά την επιλεγμένη περίοδο καθώς και τα εκθέματα των τοπικών μουσείων.
- *Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού* (<http://www.ime.gr>) Η εικονική αναπαράσταση της Μιλήτου, της Ολυμπίας και του Βουλευτηρίου δίνουν τη δυνατότητα αναβίωσης των ιστορικών χώρων.

□ **Μελέτη ιστορικών εννοιών**

Οι ιστορικές έννοιες δεν αναπτύσσονται ιδιαίτερα στο διαδίκτυο. Κυρίως δίνονται όροι με τη μορφή λεξικού, που έχουν επικουρική χρήση στην κατανόηση του κειμένου.

- *Βαλκανικοί πόλεμοι, Α΄ Παγκόσμιος πόλεμος, Μικρασιατικός, Β΄ Παγκόσμιος, Κατοχή και Αντίσταση, Εμφύλιος* (<http://users.hol.gr/~kokkonis/index.html>): εξετάζονται έννοιες των περιόδων αυτών, όπως για παράδειγμα ο εθνικισμός, οι οποίες αναπτύσσονται μέσα από κείμενα διαλέξεων ή άρθρα του ημερήσιου ελληνικού και διεθνή τύπου.

□ **Τοπική ιστορία**

Αρκετές περιοχές προβάλλουν την τοπική τους ιστορία μέσω των ιστοσελίδων τους :

- *Θρακικός Ηλεκτρονικός Θησαυρός* (<http://xanthi.ilsp.gr/thraki>) για την περιοχή της Θράκης.
- *Πόντος* (<http://pontos.gr>) για τον Πόντο.
- *Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού* (<http://www.ime.gr>): περιέχει γλωσσάρι *αρχαιολογικών όρων* που αντιστοιχούν σε ιστορικές περιόδους.
- *Ο πολιτιστικός χάρτης της Ελλάδας* (<http://www.culture.gr/maps/hellas.gr.html>) δημιουργεί με την παρουσίαση των μνημείων, μουσείων και αρχαιολογικών χώρων κατά νομό προϋποθέσεις για τη μελέτη της τοπικής ιστορίας των περιοχών της Ελλάδας.

Η **ενημέρωση** και η **επικοινωνία** μέσω διαδικτύου είναι δύο τομείς, οι οποίοι μπορούν να αξιοποιηθούν διδακτικά και να δώσουν ερεθίσματα για προβληματισμό και περαιτέρω διερεύνηση ιστορικών ζητημάτων. Ειδικότερα δίνονται οι εξής δυνατότητες:

□ **Επικοινωνία με ειδικούς επιστήμονες**

Στις περισσότερες ηλεκτρονικές διευθύνσεις παρέχεται η δυνατότητα επικοινωνίας με τους συντάκτες τους. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι περισσότεροι προτρέπουν τους χρήστες να επικοινωνήσουν μαζί τους για να σχολιάσουν το περιεχόμενο των συζητήσεων, να προσθέσουν υλικό ή να συζητήσουν σε λίστα συζητήσεων.

- *Ο πολιτιστικός χάρτης της Ελλάδας* (<http://www.culture.gr/maps/hellas.gr.html>). Η δυνατότητα επικοινωνίας με τις τοπικές εφορείες αρχαιοτήτων δίνει τη δυνατότητα στους μαθητές να συνομιλήσουν άμεσα με ειδικούς επιστήμονες.

□ **Σύνδεση ιστορικών θεμάτων με την επικαιρότητα**

Όσον αφορά την ενημέρωση δίνεται η δυνατότητα να συνδεθούν ιστορικά θέματα με την επικαιρότητα, έτσι ώστε ο ιστορικός λόγος να αποκτήσει ζωντάνια και αμεσότητα συνδεδεμένος με ζητήματα και προβληματισμούς του παρόντος. Ειδικότερα, οι ηλεκτρονικές διευθύνσεις αποτελούν έναν μέσο ενημέρωσης για τη λειτουργία και τις υπηρεσίες οργανισμών, ιδρυμάτων, μουσείων, βιβλιοθηκών, για τη βιβλιογραφική παραγωγή των εκδοτικών οίκων, δίνοντας παράλληλα και δυνατότητα παραγγελιών.⁷

- *Αρχαιολογία και Τέχνες* (<http://arxaiologia.gr/index.html>): παρουσιάζονται άρθρα και εικόνες από το ομώνυμο περιοδικό, που καταγράφουν τις εξελίξεις του τομέα.

□ **Επαφή με διαφορετικές κουλτούρες, απόψεις, πολιτισμούς**

Η εθνική ιστορία πολλών λαών εκτίθεται στο διαδίκτυο. Παραβλέποντας το ζήτημα της γλώσσας παρέχεται η ευκαιρία επαφής με ζητήματα που απασχολούν την ιστορία άλλων λαών και ενημέρωσης για απόψεις που αναπτύσσονται εκτός ελληνικών συνόρων για τον ελληνικό πολιτισμό. Επιπλέον, επιδιόκεται και *ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης* σε επίκαιρα και διεθνή θέματα, που αφορούν την ελληνική ιστορία και πραγματικότητα, και προτρέπονται οι αναγνώστες να συμμετάσχουν στα κοινά. Τέλος, δημιουργείται ένας διάυλος επικοινωνίας μεταξύ των εκπαιδευτικών, σε εθνικό και διεθνές επίπεδο, με σκοπό την ανταλλαγή ιδεών, προτάσεων για σχέδια μαθημάτων, εκπαιδευτικές δραστηριότητες, εκδηλώσεις και συμμετοχή σε εκπαιδευτικό προβληματισμό⁸

Τέλος, μια ενότητα των ηλεκτρονικών διευθύνσεων που μπορεί να αξιοποιηθεί εκπαιδευτικά είναι τα **εκπαιδευτικά παιχνίδια**. Τα εκπαιδευτικά παιχνίδια δεν καταλαμβάνουν πολύ χώρο στο διαδίκτυο, αλλά αποτελούν μια μικρή ενότητα των ηλεκτρονικών διευθύνσεων. Εντοπίσαμε τα εξής:

- *Το Οδοιπορικό του Ρήγα Φεραίου, Ύμνος εις την Ελευθερία του Διονυσίου Σολωμού* (<http://www.parliament.gr/gr/epikairoτητα/epikairoτητα.html>). Με αφορμή τα ταξίδια του Ρήγα Βελεστινλή και τη σύνθεση των στροφών του Ύμνου εις την Ελευθερία ο χρήστης περιηγείται στη Χάρτα του Ρήγα Φεραίου.
- *Αρμενίζοντας στα Δωδεκάνησα* (<http://www.parliament.gr/gr/epikairoτητα/epikairoτητα.html>): Με σκοπό να επισκεφτεί ο χρήστης τα νησιά της Δωδεκανήσου, πλοηγεί ένα ιστιοφόρο στο αρχιπέλαγος των Δωδεκανήσων χρησιμοποιώντας πηδάλιο και πανί και προσέχοντας να μη ναυαγήσει. Στη συνέχεια, μπορεί να συμπληρώσει δύο σταυρόλεξα με θέμα τα Δωδεκάνησα, αφού πρώτα έχει διαβάσει τις σχετικά με τα νησιά ιστοσελίδες.
- *Θεόδωρος, στα βήματα ενός μοναχού του 10ου αι. στο Βυζάντιο* (<http://theodoros.gr>): Παρουσιάζεται σε συνέχειες μία αλληλεπιδραστική ιστορία ενός μοναχού του 10ου αιώνα στο Βυζάντιο.
- *Εξερευνώντας τα Δωδεκάνησα* (<http://www.parliament.gr/gr/epikairoτητα/epikairoτητα.html>)
Ο μαθητής καλείται να δημιουργήσει ένα λεύκωμα ιστορικού, λαογραφικού, ή τουριστικού ενδιαφέροντος εξερευνώντας τα Δωδεκάνησα και συλλέγοντας τα κατάλληλα στοιχεία από χάρτες. Κατά την περιήγηση του βλέπει εικόνες των νησιών, διαβάζει ενδιαφέρουσες πληροφορίες και επιλέγει κομμάτια για το λεύκωμά του ασκώντας ταυτόχρονα την κριτική του ικανότητα.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η εμφάνιση του ελληνικού διαδικτύου καθιστά πια άμεση τη δυνατότητα πρόσβασης του ελληνικού σχολείου σε αυτό, ενώ οι δυνατότητες του μέσου δημιουργούν νέες προοπτικές για το μάθημα της ιστορίας. Η χρήση του διαδικτύου μπορεί να αποτελέσει μια καινοτομία στην εκπαίδευση, διότι, πρώτον, δίνει τη δυνατότητα στο μαθητή ν' αυτονομηθεί, όσον αφορά την αναζήτηση της γνώσης, δεύτερον, δημιουργεί μεταξύ των καθηγητών και των μαθητών και μεταξύ των μαθητών νέα κανάλια επικοινωνίας και τέλος, δίνει τη δυνατότητα νέων διδακτικών προσεγγίσεων του μαθήματος της ιστορίας με τα εργαλεία που παρέχονται.

Όμως, η πληθώρα των πληροφοριών σε συνδυασμό με την αυτονομία του μαθητή δεν είναι αρκετά για την ανανέωση του μαθήματος. Εύλογα δημιουργείται το ερώτημα εάν οι μαθητές και οι καθηγητές είναι προετοιμασμένοι να χρησιμοποιήσουν το διαδίκτυο και να το αξιοποιήσουν διδακτικά. Η παρατήρηση δεν αφορά τόσο την τεχνολογική υποδομή και εξοικείωση με τις νέες τεχνολογίες, όσο την ίδια τη διδακτική του μαθήματος λαμβάνοντας υπόψη το αφηγηματικό μοντέλο και την απομνημόνευση που μέχρι σήμερα κυριαρχούν. Προκύπτει λοιπόν ένα βασικό διδακτικό πρόβλημα που αφορά την ανάπτυξη διδακτικών μοντέλων και δραστηριοτήτων που βασίζονται στην ανάλυση, σύνθεση, σύγκριση και αντιπαραβολή της πληροφορίας.

Επιπλέον, τίθεται το ερώτημα εάν τα παιδιά μαθαίνουν με ή από τον υπολογιστή. Στην περίπτωση των διευθύνσεων που προαναφέραμε φαίνεται ότι ισχύει η δεύτερη περίπτωση δεδομένου του πληροφοριακού χαρακτήρα των διευθύνσεων και του γεγονότος ότι δεν απαιτείται ιδιαίτερα ενεργή-διαδραστική συμμετοχή του χρήστη. Το διαδίκτυο στη μορφή που βρίσκεται σήμερα λειτουργεί περισσότερο ως μια πηγή πληροφόρησης και λιγότερο ως μέσον επικοινωνίας και διερεύνησης.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

¹ Στα πλαίσια του πιλοτικού προγράμματος ΟΔΥΣΣΕΑΣ έχουν πραγματοποιηθεί ήδη πειραματικές διδασκαλίες με τη χρήση διαδικτύου <http://www.pi-schools.gr/programs/odysseys/activities/htm>.

Επίσης, παραδείγματα διδακτικής χρήσης του διαδικτύου στο μάθημα της ιστορίας και των κοινωνικών επιστημών βλ. <http://www.georgetown.edu/crossroads/cases>

² Για να προσαρμοστούν οι ηλεκτρονικές διευθύνσεις στη σχολική χρήση κρίνονται αναγκαία, σε ορισμένες περιπτώσεις, η προσθήκη μηχανισμών καθοδήγησης της διερεύνησης και εξεγήσεων, καθώς και η δημιουργία νοηματικού πλαισίου για την ομαλότερη ένταξη του διαδικτύου στη σχολική εργασία. Η αποφυγή της χαοτικής περιήγησης αποφεύχθηκε με τη δημιουργία βημάτων (paths) που συνδέσαν πληροφορίες του διαδικτύου δημιουργώντας μια ενιαία νοηματική δομή σε υλικό που προερχόταν από διαφορετικές ηλεκτρονικές διευθύνσεις. Το εργαλείο αυτό (Walden's Path) χρησιμοποιήθηκε σε μαθήματα ιστορίας της τέχνης, όπου συνδέθηκαν εικόνες από διαφορετικά μουσεία (Shipman F et al, 1999)

³ Κριτήρια ελέγχου της καταλληλότητας μίας ηλεκτρονικής διεύθυνσης αποτελούν το Πρόγραμμα Σπουδών (βλ. Σκοποί της Διδασκαλίας της Ιστορίας, *Πρόγραμμα Σπουδών Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης. Γλώσσα Ιστορίας*, ΥΠΕΠΘ- Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Αθήνα 2000), όπου αναλύονται οι διδακτικοί στόχοι του μαθήματος και η διδακτική μέθοδος που ακολουθείται, και τα σχολικά εγχειρίδια

⁴ Σε παρόμοια συμπεράσματα κατέληξαν έρευνες που είχαν ως αντικείμενο το περιεχόμενο, τη δομή και την παιδαγωγική προσέγγιση διευθύνσεων του αμερικανικού διαδικτύου (Mioduser, 1999)

⁵ Τα κριτήρια αυτά οδήγησαν στη δημιουργία του πίνακα ανάλυσης των παιδαγωγικών χαρακτηριστικών των διευθύνσεων του διαδικτύου WEBLE (Web-based learning environments) (Mioduser, 1999)

⁶ Κατά την πλοήγησή μας στο διεθνές διαδίκτυο εντοπίσαμε επίσης παραδείγματα διδακτικής αξιοποίησης πρωτογενών και δευτερογενών πηγών καθώς και δομημένα μαθήματα. Ενδεικτικά αναφέρουμε τις παρακάτω διευθύνσεις: <http://www.miami.edu/las/his482spring99>: παραδείγματα διδακτικής αξιοποίησης εικόνας ως πηγή πληροφοριών για την ιστορία και παραδείγματα κατανόησης ιστορικών εννοιών, <http://www.miami.edu/las/his683.html>: διδακτικό μοντέλο κατανόησης των ιστορικών κειμένων και της ιστορικής αφήγησης μέσα από τη μελέτη της ιστοριογραφίας, <http://remember.org/imagine/index.html> : συλλογή και σύνθεση πηγών για τη μελέτη ενός ιστορικού θέματος (Ολοκαύτωμα). Οργάνωση ιστορικών πληροφοριών και παρουσίασή τους στο διαδίκτυο, http://devlab.dartmouth.edu/history/bronze_age/lessons:

ανάπτυξη της ενότητας του Μυκηναϊκού Πολιτισμού μέσα από κείμενα, εικόνες και συνδέσεις με άλλες διευθύνσεις.

⁷ Ενδεικτικά αναφέρουμε την παρακάτω διευθύνση: <http://www.icom.org/vlmp> :επίσημος κατάλογος των μουσείων με παρουσία στο δίκτυο, υπό την αιγίδα του Διεθνούς Συμβουλίου Μουσείων (ICOM)

⁸ Ενδεικτικά αναφέρουμε τις παρακάτω διευθύνσεις: resu@egnatia.ee.auth.gr :σύνδεση με διεθνή πρακτορεία ειδήσεων, <http://sunsite.berkeley.edu> :βιβλιογραφική ενημέρωση για εκπαιδευτικά θέματα

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αντωνίου Ι, Γκίκα Ε., Λαλιώτου Ε., Τριαντοπούλου Θ, Η συμβολή των Νέων Τεχνολογιών στη διδασκαλία των Φιλολογικών Μαθημάτων: ανάλυση των Πειραματικών Διδασκαλιών του έργου «ΟΔΥΣΣΕΑΣ».Οι Τεχνολογίες της Πληροφορίας και της Επικοινωνίας στην Εκπαίδευση, Πρακτικά Εισηγήσεων, Πάτρα, Οκτώβριος 2000 σελ.409-417

Bennet J., Incorporating the Internet in the classroom, *Proceedings of ED-MEDIA 1999, World Conference on Educational Multimedia, Hypermedia and Telecommunications*, B.Collins, R.Oliver (ed) Seattle, Washington, USA, June 19-24,1999, pp 804-809

Bitter G., Pierson M., Using Technology in the classroom, Alyn and Bacon Boston 1999,pp123-124

Burton V. Teaching Historian With Database, *History Microcomputers Review* 9, Spr. 1993, pp.9-17

Γιαννόπουλος Γ., Δοκίμια Θεωρίας και Διδακτικής της Ιστορίας, Βιβλιογονία, Αθήνα 1997

Dijkstra S. et al, Instructional design of WWW-based-courses –support environments: From case to general principles, *Proceedings of ED-MEDIA 1999, World Conference on Educational Multimedia, Hypermedia and Telecommunications*, B.Collins, R.Oliver (ed) Seattle, Washington, USA, June 19-24,1999, pp 231-235.

Gunning D. The Teaching of History, Croom, London,1978

Husbands C. What is History Teaching? Language, Ideas and meaning in Learning about the past, Open University Press, Buckingham, 1996

Mioduser D. et al, Web-based Learning Environments (WBLE): Current State and Emerging Trends, *Proceedings of ED-MEDIA 1999, World Conference on Educational Multimedia, Hypermedia and Telecommunications*, B.Collins, R.Oliver (ed) Seattle, Washington, USA, June 19-24,1999, pp753-75

Picciano A.G., The Five Points: The Design of a Multimedia Program on Social History, *Journal of Educational Multimedia and Hypermedia*, 4(2), 1993, pp.129-147

Shipman F et al, Using the Internet in the classroom : Variety in the use of the Walden’s Paths, *Proceedings of ED-MEDIA 1999, World Conference on Educational Multimedia, Hypermedia and Telecommunications*, B.Collins, R.Oliver (ed) Seattle, Washington, USA, June 19-24,1999, pp 335-340

Thao Le, A web-based study of students’ attitudes towards the web, *Proceedings of ED-MEDIA 1999, World Conference on Educational Multimedia, Hypermedia and Telecommunications*, B.Collins, R.Oliver (ed) Seattle, Washington, USA, June 19-24,1999, pp 747-752

Zeiliger et al., Implementing a constructivist approach to web navigation support, *Proceedings of ED-MEDIA 1999, World Conference on Educational Multimedia, Hypermedia and Telecommunications*, B.Collins, R.Oliver (ed) Seattle, Washington, USA, June 19-24,1999, pp 403-408

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Αρμενίζοντας στα Δωδεκάνησα (<http://www.parliament.gr/gr/epikairotitia/epikairotitia.html>)

Η ιστορία των Ελληνικών Βιβλιοθηκών (<http://www.libraries.gr>),.

Αρχαίες Ελληνικές Πόλεις (<http://www.sikyon.com.index.html>)

Θησαυροί του Αγίου Όρους (<http://www.culture.gr/2/21/218/g218m00.html>)
Αρχαιολογία και Τέχνες (<http://arxaiologia.gr/index.html>)
Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού (<http://www.ime.gr>).
Ο Μακρυγιάννης στο διαδίκτυο (<http://www.makriyannis.gr>)
Βαλκανικοί πόλεμοι, Α΄ Παγκόσμιος πόλεμος, Μικρασιατικός ,Β΄ Παγκόσμιος, Κατοχή και Αντίσταση, Εμφύλιος (<http://users.hol.gr/~kokkonis/index.html>)
Κωνσταντινούπολις (<http://w4u.eexi.gr/~ippotis/constgr.html>).
Συνθήκη της Λωζάννης (<http://orpheus.ee.duth.gr/Eldoseis/Losanne/INDEX.HTM>)
Παρουσιάζονται τα κείμενα της συνθήκης.
Ο πολιτιστικός χάρτης της Ελλάδας (<http://www.culture.gr/maps/hellas.gr.html>)
Το Οδοιπορικό του Ρήγα Φεραίου, Ύμνος εις την Ελευθερία του Διονυσίου Σολωμού (<http://www.parliament.gr/gr/epikairotita/epikairotita.html>) .
Θεόδωρος, στα βήματα ενός μοναχού του 10ου αι. στο Βυζάντιο (<http://theodoros.gr>)
Θρακικός Ηλεκτρονικός Θησαυρός (<http://xanthi.ilsp.gr/thraki>) για την περιοχή Θράκης
Εξερευνώντας τα Δωδεκάνησα (<http://www.parliament.gr/gr/epikairotita/epikairotita.html>)
Πόντος (<http://pontos.gr>) για τον Πόντο.